

Bojan GODEŠA, *Čas odločitev: Katoliški tabor in začetek okupacije*, Mladinska knjiga založba, Ljubljana 2011., 351 str.

Bojan Godeša, znanstveni savjetnik na Inštitutu za novejšo zgodovino u Ljubljani, svoju je novu knjigu posvetio djelovanju katoličkog političkog kruga, tj. Slovenske pučke stranke (Slovenska ljudska stranka – SLS) početkom 1940-ih, prije i neposredno nakon okupacije Slovenije tj. Kraljevine Jugoslavije. Temeljna podjela knjige na poglavlja slijedi smjene u vodstvu stranke od Antuna Korošca, Frana Kulovca do Marka Natlačena.

Autor nastoji kritički preispitati dosadašnja tumačenja politike SLS-a, koji je ulaskom u Jugoslavensku radikalnu zajednicu i u Stojadinovićevu vladu borbu za slovensku autonomiju potisnuo u drugi plan u korist položaja da bude vladajuća stranka u Dravskoj banovini (str. 42.). Napose dovodi u pitanje tumačenje nekih krugova u današnjoj demokratskoj Sloveniji da je SLS bio eksponent demokratske i prozapadne politike. Suprotno tome Godeša tvrdi da je SLS prije i neposredno nakon okupacije tražio rješenje slovenskog nacionalnog pitanja unutar “rasističkog i totalitarnog nacističkog novog reda” i u suradnji sa silama Osovine (str. 9.).

Na takvo opredjeljenje Korošca utjecala je, osim straha pred zastrašujućom snagom sila Osovine, i njegova nenaklonjenost liberalnoj demokraciji. U nacističkoj Njemačkoj vidio je i obranu pred komunističkim SSSR-om (str. 15.). Kao političar Korošec se formirao u vrijeme Habsburške Monarhije i tada je bio uvjeren da su Nijemci najveći slovenski neprijatelji. Takvo opredjeljenje pokazao je i kao ministar unutarnjih poslova Kraljevine Jugoslavije, kada je u drugoj polovini 1930-ih raspustio njemačke manjinske organizacije Kulturbund. U to su ga vrijeme njemačke vlasti smatrale neprijateljem Trećeg Reicha (str. 115.)

Što se tiče odnosa prema Židovima, Korošec ih je namjeravao isključiti iz društvenog života. Kao ministar prosvjete u vladi Cvetković-Maček 1940. zalagao se za ograničenje njihova upisa na fakultete. Bio je uvjeren da su Židovi “boljševici, komunisti i masoni” (str. 22.). Njegovi prijedlozi nisu uvijek naišli na potporu, ali je primjerice zakon o ograničenom pristupu Židovima u trgovini i proizvodnji hrane prihvaćen na prijedlog ministra Ivana Andresa, člana HSS-a (str. 25.). S takvim protužidovskim restrikcijama bila je usklađena i vladina politika prema njemačkoj manjini. Omogućeno je osnivanje njemačkih razreda u školama, povećana je satnica njemačkog i talijanskog jezika, a iz SLS-a se upozoravalo da se u slovenskim školama ne smije pretjerivati s odgojem u nacionalnom duhu i mržnjom prema Nijemcima i Talijanima (str. 32.).

Na Korošca je najviše utjecao pad Francuske u lipnju 1940. i uvjerenje da je to pad liberalno-demokratskog uređenja i da se otvara mogućnost za “autoritarne konzervativne društvene ideje” kojima bi se uvelo više reda u društvu. Godeša naglašava sličnost između Philippa Petaina i Korošca te njegovih nasljednika na čelu SLS-a, koji su se od germanofoba pretvorili u njemačke simpatizere (str. 117.). Očito je da su mnogi europski političari, fascinirani njemačkim pobjedama, u budućnosti vidjeli samo dvije mogućnosti: prevlast Njemačke ili prevlast komunista (str. 35., 45.). Zanimljiva je argumentacija *Slovenca*, dnevnika pod uredništvom člana vodstva SLS-a Ivana Ahčina. Naglašava da se Petain riješio parlamenta i zastupnika koristoljubaca, finansijskih moćnika, raspršio masone, istrgnuo škole iz ruku ateista i bezbožnih prosvjetitelja,

rasпустиo sindikate, koji zapravo vode stranačku politiku, izbjegao rat i spriječio revoluciju koja bi uslijedila nakon vojnog poraza (str. 58., 61.).

Nakon Korošćeve smrti potkraj 1940. vodstvo SLS-a preuzeo je Kulovec, koji je nastavio politiku svojeg prethodnika sve do svoje smrti u bombardiranju Beograda 6. travnja. Kao ministar u vladi i član Krunskog savjeta podržao je pristup Jugoslavije Trojnom paktu 25. ožujka 1941. (str. 153.). Već 27. ožujka 1941. izvršen je puč koji je imao, prema uvjerenju nekih dužnosnika SLS-a, prije svega unutarnji politički značaj, a ne prijelom sa silama Osovine (str. 163.). Kulovec je na prvoj sjednici nove prozapadne vlade zahtijevao da se objavi izjava o nastavku dotadašnje vanjske politike. Zanimljivi su Kulovčevi argumenti: engleska pomoć uništila je brojne europske narode, savezništvo s SSSR-om znači boljševizaciju zemlje, a pristup Trojnom paktu imat će pozitivan učinak, čak i u slučaju pobjede Velike Britanije (str. 168.).

Za razliku od Korošca, Kulovec je bio za tješnju suradnju s Mačekom i za nastavak suradnje slovenskog katoličkog tabora s hrvatskim političarima iz vremena Austro-Ugarske. Ipak, uskoro je postao član Glavnog odbora Jugoslavenske radikalne zajednice, a do novog zahlađenja došlo je nakon osnivanja Banovine Hrvatske i sumnje da je Maček zamišljao samo dvije federalne jedinice u Jugoslaviji, a ne i Banovinu Sloveniju (str. 150.). Ta se tvrdnja, kao i mnoge druge u Godešinoj knjizi, temelji na sjećanjima suvremenika.

Što se tiče stranačkih aktivnosti, vodstvo SLS-a odlučilo je 30. ožujka 1941. da u slučaju okupacije stranka neće surađivati s okupatorom (str. 164.). No pod utjecajem vijesti da će se utemeljiti samostalna hrvatska država, na novoj sjednici 3. travnja, kojoj je prisustvovao i Kulovec, prihvaćen je zaključak suprotan onome od 30. ožujka. Naime odlučeno je da se osnuje Narodno vijeće (Narodni svet) za Sloveniju, koje bi trebalo brinuti za slovenske interese. Godeša ne sumnja da je jedna od varijanti bila i slovenska država, dakako, uz podršku Trećeg Reicha i Kraljevine Italije (str. 174.). Takvu su politiku Kulovec i Miha Krek već u Beogradu objasnili slovačkom diplomatu i zamolili ga da je on prenese njemačkom veleposlaniku (str. 176.). S obzirom na te činjenice dosadašnje se historiografske teze da je SLS vodio dvostruku politiku – a to znači na unutarnjem planu suradnja s okupatorom, a na vanjskome savezništvo s V. Britanijom – pokazuju kao pogrešne. Naime, tvrdi Godeša, SLS se namjeravao ugledati na primjer Slovačke, a to, kao što je poznato, nije uključivalo prozapadnu orijentaciju. Na Kulovca nije utjecala samo spoznaja da se Jugoslavija ne može obraniti, i to ne samo zbog lošeg naoružanja nego i sumnje da je Hrvati više ne žele, nego i svjesna orijentacija na sile Osovine, što je bio nastavak Korošćeve politike (str. 180.).

Prije spomenuto Narodno vijeće za Sloveniju bilo je sastavljeno od predstavnika nekoliko stranaka i pod vodstvom člana SLS-a Marka Natlačena, bana Dravske banovine. Osim većinskog SLS-a bile su predstavljene i Jugoslavenska nacionalna stranka, Narodna radikalna stranka, Samostalna demokratska stranka i Socijalistička stranke Jugoslavije. KPJ je bila odbijena s tumačenjem da prihvaćaju samo predstavnike priznatih stranaka. No, upozorava Godeša, formalnopravno prema Ustavu iz 1931. na status legalne stranke mogla je računati jedino Jugoslavenska nacionalna stranka (str. 193.). Bilo je međutim jasno da građanske stranke nisu mogle prihvatiti u svoje redove stranku čiji je temeljni cilj djelovanja bilo uvođenje jednopartijskog sustava, dakle ukidanje svih drugih stranaka. Godeša ne spominje taj razlog, nego naglašava da je

razlog odbijanja bila odlučnost KPJ da pruži oružani otpor (str. 193.). Iako je, prema nekim sjećanjima, Simović naredio vojnim vlastima da članove Narodnog vijeća treba strijeljati, njihov se protuustavni status tolerirao.

Narodno vijeće, tvrdi Godeša, čekalo je okončanje vojnih operacija i nakon osnivanja NDH pokrenulo je sličnu akciju i u Sloveniji (str. 197.). Naglašava da je Narodno vijeće već 9. travnja 1941. upozorilo da bi svaki civilni otpor prouzrokovao nesreću, što je bilo prije nego što je talijanska vojska uopće krenula u akciju i prije osnivanja NDH (str. 199.). Nakon vijesti o osnivanju NDH Narodno je vijeće proglasilo da preuzima vrhovnu vlast u Dravskoj banovini (str. 202.). U razgovorima s predstavnicima vojske Kraljevine Jugoslavije zahtijevalo je primirje s Nijemcima, ali im nisu priznali da zahtijevaju i odcjepljenje od Jugoslavije. Godeša je uvjeren da su prikrivali svoje prave namjere (str. 207.). U svome proglasu Narodno je vijeće naglasilo da preuzima vrhovnu vlast i osniva Slovensku legiju, ali su te korake članovi Vijeća poslije opravdavali nemogućnošću da jugoslavenska vlada provodi vlast na području Slovenije. Postavlja se pitanje ne bi li im ipak trebalo vjerovati, jer se primjerice u proglasu nisu pozivali na težnje slovenskog naroda za samostalnom državom, kao što je to bio slučaj u Hrvatskoj (str. 209.). Osim toga Natlačen je potkraj svibnja, kada se to od njega ne bi očekivalo, slovenskom liberalu jugoslavenske orijentacije Albertu Krameru tvrdio da vjeruje u obnovu Jugoslavije (str. 207.). No u prilog Godešinim tezama ide pretpostavka o taktiziranju Narodnog vijeća da su za jasniji proglas o slovenskoj samostalnosti ipak morali sačekati odobrenje njemačkih vlasti.

S obzirom na to da su Nijemci sve planove o kontaktima s Narodnim vijećem odbacili, ono se preorijentiralo prema Talijanima. Narodno je vijeće 18. travnja 1941. poslalo Mussoliniju spomenicu u kojoj ga upoznaju sa slovenskim težnjama da žive u jedinstvenoj državi i da se Slovenija kao "politička i upravna jedinica" osloni na Kraljevinu Italiju. Dakako, nije se spominjalo područje pod Trećim Reichom. Uskoro je stigao pozitivni odgovor i Ljubljanska pokrajina, kojoj je zajamčen autonomni ustroj i poštovanje etničkih značajki, priključena je Kraljevini Italiji 3. svibnja 1941. (str. 225.).

Dosta prostora Godeša posvećuje nastojanju slovenskih političara kod talijanskih vlasti da posreduju kod Nijemaca zbog neljudskih postupaka na području pod njemačkom kontrolom i da se provede ujedinjenje slovenskog prostora u Kraljevini Italiji (str. 247.). Ali nadu u slovensko ujedinjenje s pristankom okupacijskih vlasti, s obzirom na njemačke planove sa Štajerskom i Gorenjskom, Maks Šnuderl, član Vrhovnog plenuma Osvobodilne fronte, označio je kao šalu ili ludost (str. 252.).

Prijelom u politici SLS-a bio je napad sila Osovine na SSSR u lipnju 1941., koji nije pobudio nadu samo slovenskih komunista nego i protukomunističkih domoljuba (str. 263.). Personifikacija usmjerenja prema zapadnim saveznicima i SSSR-u bio je Miha Krek, koji je s Kulovcem još neposredno prije rata tražio rješenje prema slovačkom uzoru, da bi u emigraciji među Britancima zastupao prozapadnu politiku (str. 266.). Iako je Natlačen u svibnju ušao u Konsultu, posebno savjetodavno tijelo slovenskih političara i gospodarstvenika kod talijanskih vlasti Ljubljanske pokrajine, u rujnu 1941. izašao je iz nje i prihvatio novi program, koji je predviđao federativnu Jugoslaviju s autonomnom Slovenijom (str. 291., 303.). Tako je, kaže i Godeša, završilo razdoblje u SLS-u kada je ta stranka rješenje slovenskog pitanja vidjela u okviru "novog reda sila Osovine" (str. 293.).

Iako ga je veliki broj korištenih znanstvenih radova i memoara mogao zavesti da s podacima "uguši" čitatelja, autor se ne upušta u suvišne detalje, nego se koncentrira na bitne činjenice i teze. Premda je to pohvalno, ponekad nedostaju dodatna objašnjenja o kakvoj je vrsti dokumenata riječ, kako bi se onaj čitatelj koji slabije poznaje temu i literaturu mogao uvjeriti u čvrstoću autorovih argumenata. Osim toga kod navođenja sjećanja sudionika događaja trebalo bi jače naglašavati da je riječ o sjećanjima ili dnevnicima i da nerijetko nema drugih dokumenata koji bi potvrdili njihove tvrdnje. Tako se Godeša često poziva na, primjerice, dnevnike Mihaila Konstantinovića, ministra u vladi Dragiše Cvetkovića, i Milana Jovanovića Stoimirovića, srpskog novinara i Koroščeva pristaše, čija je vjerodostojnost već zbog naravi takve vrste djela upitna.

No smatram da je Godeša uspio u svom naumu i napisao pitko te intrigantno djelo. Nema dvojbe da će biti izazovna tvrdnja da su vođe SLS-a i prije rata i prije diktata vojne situacije, tj. u vrijeme ratnih pobjeda Trećeg Reicha, željeli Sloveniju (i Jugoslaviju) u novom europskom poretku pod vodstvom njemačkih nacista. Najutjecajnija slovenska stranka prošla je dakle u vrlo kratkom vremenu put od pronjemačke orijentacije i prihvaćanja slovačkog obrasca, očekivanja da bi se i na Sloveniju moglo primijeniti rješenje kao u Hrvatskoj, poziva Mussoliniju da riješi slovenski problem i, na kraju, do ponovne legalističke jugoslavenske i prozapadne faze. Vjerujem da će to izazvati reakciju onih koji na temelju već prije poznatih podataka nisu izvlačili slične zaključke.

S obzirom na to da je dao nekoliko izričito negativnih ocjena o SLS-u, Godeša očito spada u one povjesničare koji smatraju da treba vrednovati prošlost, tj. njezine sudionike. Međutim, prema uvjerenju autora ovog prikaza, bilo bi bolje izbjegavati izravno vrednovanje, i to unatoč tome što se ne može izbjeći da osim predmeta istraživanja na zaključke utječe i subjektivnost povjesničara, tj. njegova moralna i intelektualna sposobnost te ideološka stajališta. Iako dakle u znanosti, a pogotovo u historiografiji, koja je interpretativna znanost, nije moguće izbjeći subjektivnost, nastojanje da se prošlosti sudi, tj. da se ona osuđuje ili veliča, dovodi do toga da predmet analize, osim predmeta istraživanja, postaje i subjektivno mjerilo samog istraživača. Zato smatram da je dovoljno da povjesničar činjenice rekonstruira, tj. opiše događaje i procese i da ih objasni.

Ako zanemarimo ovo metodološko zanovijetanje, koje proizlazi iz različitih shvaćanja uloge historiografije, mora se reći da je Godeša uspio na jednostavan način prikazati vrlo složene odnose u Sloveniji potkraj 1930-ih i početkom 1940-ih. Usmjerenjem na nekoliko bitnih pitanja ostvario je ono što historiografiju čini historiografijom: interpretirao je prošle događaje, tj. u ovom slučaju objasnio politiku vodstva SLS-a u vrijeme prije i nakon napada sila Osovine na Kraljevinu Jugoslaviju, napose neuspješno nastojanje stranke da Slovačka i Hrvatska budu uzori za Sloveniju.

ZDENKO RADELIĆ